

Хохліна О.П. До проблеми використання методологічних підходів у юридико-психологічних дослідженнях / Хохліна О.П. // Актуальні проблеми юридичної психології: Зб. матеріалів III Міжн. н-п конф. (Київ, 25 квітня 2014 р.). – К.: НАВС, 2014. – С.61-64.

Хохліна Олена Петрівна,
професор кафедри психології та педагогіки навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ У ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Необхідною умовою проведення юридико-психологічного дослідження (як і психологічного загалом) є визначення його теоретико-методологічних засад, серед яких особливе місце відводиться методологічним підходам. Методологічний підхід розглядається як теоретична позиція щодо розуміння психічного явища (в тому числі у юридико-психологічному контексті), його вивчення, інтерпретації, впливу на нього. Найбільшою мірою використовуються системний, особистісний (в тому числі індивідуальний та віковий) та діяльнісний підходи.

Системний (або системно-структурний) підхід (Б.Ф.Ломов, К.К.Платонов, А.Раппопорт, В.В.Рибалка, О.М.Ткаченко та ін.) передбачає, що до вивчення явища необхідно підходити як до системи - певної цілісності, до якої входять у певних відношеннях та зв'язках окремі елементи. Системно-структурний аналіз дозволяє розглянути якісну своєрідність статичних утворень психіки, її системну будову, її ввімкнутість у рівневі взаємодіючі системи (О.М.Ткаченко). До теоретичних положень, що розкривають суть системного підходу відносяться наступні. Система не зводиться до суми елементів, а має структуру. Властивості елемента визначаються його місцем у структурі. Складові системи – підсистеми - можна розглядати як самостійні системи. Кожне ж психічне явище, яке розглядається як система, входить до більш

загальної системи. Таким чином, психіка має вивчатися як диференційована та організована цілісність. При цьому важливо здійснювати перехід від одного плану дослідження психіки до інших, поглиблювати та синтезувати знання про неї. На думку Б.Ф.Ломова, психіка людини має вивчатися на рівнях: 1). Вивчення людини у системі суспільних відносин. Тут вивчаються особистість, діяльність, спілкування у глобальному плані. 2). Вивчення структури особистості, діяльності, спілкування. 3). Вивчення психічних процесів та психічних станів людини. 4). Вивчення фізіологічної основи психічної діяльності. Отримання даних вивчення на усіх зазначених рівнях уможлиблює повноту вивчення людини, її психічного складу.

Повнота розгляду психічного явища забезпечується й дотриманням етапності проведення системно-структурного його аналізу (К.К.Платонов): 1) з'ясовується, яке психічне явище береться за цілісність; 2) визначається, що є елементами цілісності, тобто тими, що вже не поділяються та відносно співставляються у психіці; 3) визначаються найсуттєвіші зв'язки між елементами й між кожним з них і цілісністю; 4) визначаються підсистеми, підструктури, в які входять елементи, тобто з'ясовуються компоненти цілісності; 5) визначається ієрархія компонентів (їх субординація); 6) здійснюється інформаційно-структурний синтез – узагальнення інформації щодо усіх елементів, компонентів, їх зв'язків та поглиблення знань про ціле. Порівневий та поетапний системно-структурний аналіз є умовою отримання повноти знань про досліджуване явище.

У методології психології особливе місце відводиться діяльнісному підходу. Виходячи з праць Л.С.Виготського, О.М.Леонтьєва, Г.С.Костюка, П.Я.Гальперіна та ін., відповідно до цього підходу, психічне явище має розглядатися через призму діяльності його носія, з урахуванням принципу єдності, взаємозумовленості психіки та діяльності. Діяльнісний підхід використовується для розуміння суті психічного, його походження, форми

існування та прояву, призначення, формування (розвитку, корекції) тощо.

1. До психічного слід підходити як до діяльності (говоримо про психічну діяльність). Психічна діяльність має структуру зовнішньої (предметної). А виявлення спільності між будовою зовнішньої та внутрішньої діяльності, за О.М.Леонтьєвим, дозволяє зрозуміти постійно існуючий між ними обмін ланками: ті чи інші розумові дії можуть входити до структури практичної діяльності і, навпаки, зовнішні (практичні) рухові операції можуть обслуговувати виконання розумових дій у структурі суто психічної діяльності. Зовнішня діяльність реалізується з участю психофізіологічних функцій, які є її основою і певною мірою впливають на її плин. Водночас ці функції породжуються, проявляються та перебудовуються в діяльності. Зазначене дозволяє жорстко не протиставляти зовнішню та внутрішню діяльність за умови її організації відповідно до суті психічного явища, яке є предметом дослідження.
2. До психічного потрібно підходити також як до того, що породжується в діяльності з метою регуляції цієї діяльності. Діяльність, з одного боку – це процес, у якому породжується психічне відображення світу у голові людини, а з іншого – процес, який сам керується психічними процесами. Йдеться про необхідність спеціальної організації діяльності, виконання якої породжувало б зміни щодо психічного явища, розвиток якого, в свою чергу, сприяв би регуляції тієї ж діяльності.
3. До психічного потрібно підходити як до того, що проявляється в діяльності. Відповідно, вивчення психічного та спостереження за його змінами можливе на основі аналізу процесу та результатів виконання діяльності.
4. Психіка формується (розвивається, коригується) в діяльності; у процесі інтеріоризації зовнішньої діяльності у внутрішню. Найефективніше це відбувається за умови спеціальної побудови зовнішньої діяльності: становлення в особи предмета психологічного впливу має здійснюватися за спеціальної організації діяльності, в якій закладаються усі необхідні параметри для формування психічного явища з урахуванням структури діяльності.

Важливе значення для проведення досліджень має також врахування особистісного підходу, відповідно до якого розгляд та формування окремої психічної властивості має здійснюватися в контексті особистості в цілому. Розумінню особистісного підходу у психології сприяли дослідження Л.І.Божович, Н.С.Лейтеса, К.К.Платонова, В.В.Рибалки, Б.О.Федоришина та ін., у яких відмічалось, що при вивченні людини, її розвитку, потрібно виходити з того, що вона є особистістю, яка характеризується цілісністю, унікальністю, неповторністю. Особистісний підхід як методологічний інструментарій складається з: концептуального уявлення про особистість, комплексної психодіагностики якостей особистості, концептуальної інтерпретації отримуваних при цьому даних, комплексу методів цілісного, всебічного розвитку якостей особистості, умов цілісної реалізації цих якостей у відповідних видах спільної діяльності та соціальної поведінки (В.В.Рибалка). Відповідно, особистісний підхід передбачає: виявлення та розкриття можливостей людини; становлення у неї свідомості та самосвідомості, допомогу в усвідомленні себе як особистості, своїх можливостей; розвиток її особистості та психофізичних можливостей; сприяння особистісно значущим її самовизначенню, самореалізації та самоствердженню. В аспекті особистісного підходу розглядається також необхідність дотримання індивідуального та вікового підходів.